

Grzegorz Błaszczyk, *Geografia historyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego. Stan i perspektywy badań*, wyd. 2 poprawione i uzupełnione, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2012, ss. 200

W polskiej historiografii nadal bardzo wyraźnie odczuwalny jest brak prac naukowych związanych z geografią historyczną Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jest to jeden z tematów mało docenianych. Do 2001 r. nie było wyczerpującej pracy związanej z historiografią tego zagadnienia w aspekcie szerszym niż wyłącznie polskie i litewskie podejście naukowe. G. Błaszczyk podjął się w swoim artykule zadania niezwykle ważnego dla historyków kartografii (i nie tylko), a mianowicie przedstawienia dotychczasowego dorobku na ten temat¹. Artykuł został opublikowany w materiałach wydanych po Zjeździe Historyków Polskich (Toruń, 2001). Recenzowana praca stanowi rozszerzenie tego artykułu, jego uzupełnienie i uaktualnienie.

Autor podzielił rozprawę na pięć rozdziałów: I – Krajobraz naturalny (s. 9–15), II – Krajobraz kulturalny (s. 17–87), III – Krajobraz historyczno-polityczny (s. 89–114), IV – Horyzont geograficzny (s. 115–118) i V – Kartografia historyczna (s. 115–118). Układ pracy jest uzasadniony i nie budzi żadnych zastrzeżeń.

W pierwszym rozdziale G. Błaszczyk przedstawił prace dotyczące ukształtowania terenu, gleb, klimatu, hydrologii oraz flory. W tej części autor wymienia literaturę traktującą o tej materii, jednakże – jak sam podkreśla – „Słaby jest stan badań nad krajobrazem naturalnym W. Ks. Litewskiego, wręcz najslabszy w zakresie geografii historycznej” (s. 129).

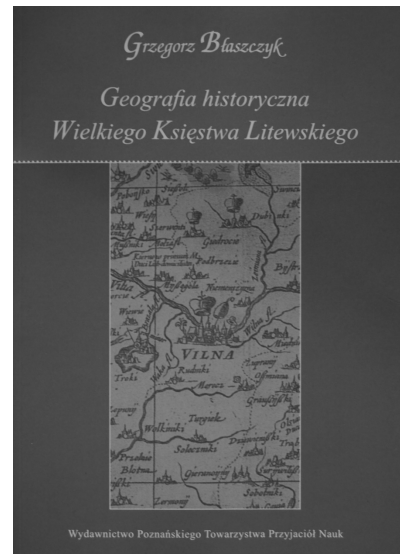
W rozdziale drugim autor omówił temat, który jest znacznie lepiej opracowany niż poprzedni – krajobraz kulturalny. Badania nad tym zagadnieniem są dosyć dobrze rozwinięte – szczególnie te, które dotyczą terenów Litwy i Podlasia. Z pozostałymi terenami Korony jest już nieco gorzej. G. Błaszczyk podkreśla znaczenie badań M. Spiridonowa nad ziemiami w granicach dzisiejszej Białorusi z okresu XVI wieku, które dotyczą osadnictwa w dobrach ziemskich.

W tej części książki autor określa zakres badań osadniczych (ziemie, dobra ziemskie, miejscowości i granice, osadnictwo etniczne, kształty osiedli, sieć miejska, spisy miejscowości, drogi) oraz przedstawia literaturę dotyczącą geografii kultury.

Zagadnienie osadnictwa etnicznego dotyczące Litwinów, Rusinów, Polaków, Żydów, Tatarów i Karaimów jest często poruszane w nauce, podobnie jak tematyka dotycząca urbanistyki odnosząca się do terytorium Litwy, Białorusi i Podlasia. Nieco skromniej przedstawiane jest to zagadnienie

w odniesieniu do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Autor również pozytywnie odnosi się do literatury dotyczącej osiedli wiejskich. Wskazuje jednocześnie potrzebę zajęcia się dziejami poszczególnych wsi, chociaż istnieją prace traktujące o tym zagadnieniu, chociażby J. Maroszka². Do najslabiej rozwiniętych tematów badawczych należą z pewnością – tematyka dotycząca dróg oraz geografii sztuki i geografii literackiej.

Rozdział III poświęcony jest podziałom terytorialnym w Wielkim Księstwie Litewskim.

¹ G. Błaszczyk. *Badania nad geografią historyczną Litwy od XIII do XVIII w.*, w: *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich*, t. 3, cz. 4, red. K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, W. Wrzesiński, Toruń 2001, s. 549–577.

² Bibliografia prac J. Maroszka w tym zakresie patrz w recenzowanej pozycji: *Bibliografia*, s. 156.

W interesujący sposób autor przedstawia prace dotyczące podziałów administracyjnych WXL, począwszy od rozprawy M. Lubawskiego z końca XIX w. aż do współczesnych. Interesujący jest podrozdział o podziałach administracyjnych kościołów. Już sam tytuł podrozdziału wprowadza Czytelnika w błąd, bowiem autor szerzej traktuje temat i zajmuje się nie tylko jednym kościołem, lecz prócz rzymskokatolickiego, opisuje również ewangelicki, prawosławny i unicki. Niestety w pracy zabrakło najnowszych ustaleń dotyczących granic eparchii unickich. Praca W. Kołbuka³ w tym względzie jest niepozabawiona wielu omyłek i błędów. Jeśli chodzi o badania nad eparchiami najlepiej posługiwać się pracami poświęconymi poszczególnym diecezjom unickim: A. Gila (prace dotyczące eparchii prawosławnej i unickiej chełmskiej), I. Skoczyłasa (bardzo wyczerpująca monografia dotycząca dziejów prawosławnej i unickiej diecezji lwowskiej), D. Liseyczukaua i W. Walczaka (prace dotyczące struktury i funkcjonowania eparchii unickiej turowsko-pińskiej)⁴. Nie należy pokładać wielkiego zaufania w danych, co do liczby parafii oraz ich przynależności, podawanych w pracy W. Kołbuka. Daje się również zauważyć, w recenzowanej pracy, brak odniesienia do rozpraw młodszego pokolenia badaczy zajmujących się rzymskokatolicką diecezją wileńską, chociażby ks. T. Kasabuły czy ks. A. Szota. Widoczne są też drobniejsze uchybienia, jak np. informacja o litewskim historyku G. Lesmaitisie, który, już od kilku lat posiada stopień doktora (s. 92).

Autor słusznie zauważa konieczność podjęcia badań nad parafią i to zarówno badań dotyczących samego pojęcia (bo przecież parafią nazywano również w niektórych źródłach żydowskie kahaliki), jak i zakresu terytorialnego (przecież dochodziło do samowolnego przejęcia przez proboszcza poszczególnych kościołów czy kapliczek do swojej parafii). Dlatego należy powtórzyć za autorem recenzowanej pracy, że istnieje potrzeba stworzenia nowoczesnej monografii zagadnienia, co jest ważne nie tylko z punktu widzenia historii regionalnej.

Ostatni rozdział poświęcony został kartografii historycznej. Badania nad tym zagadnieniem są – jak wynika z pracy G. Błaszczyka – dosyć dobrze rozwinięte, szczególnie te poświęcone historii kartografii. Zabrakło tutaj jednak nowego ujęcia dotyczącego map i planów Rzeczypospolitej z XVII wieku⁵ oraz wznowionej publikacji prof. S. Alexandrowicza z uaktualnioną literaturą⁶.

Podsumowując – praca prof. G. Błaszczyka, niezwykle potrzebna i cenna, wnosi wiele do historiografii geografii historycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Systematyzuje wiedzę na ten temat oraz prezentuje najnowsze badania. Jest to swoiste kompendium historiograficzne dotyczące geografii historycznej WXL. ■

Wojciech Walczak
Instytut Historii i Nauk Politycznych
Uniwersytet w Białymstoku

³ W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1998.

⁴ Д. В. Лісейчыкаў, Схаваныя уніяцкія прыходы Пінскага павета канца XVIII – першай трэці XIX ст., „Архіварыус” 2006, вып. 4, s. 117-129. W. Walczak, *Struktura terytorialna unickiej eparchii turowsko-pińskiej w XVII-XVIII w.*, [w:] *Studia z dziejów i tradycji metropolii kijowskiej XII-XIX wieku*, red. A. Gil, Lublin 2008, s. 213-229.

⁵ K. Łopatecki, W. Walczak, *Mapy i plany Rzeczypospolitej XVII w. znajdujące się w archiwach w Sztokholmie*, t. 1, Warszawa 2011. Reprodukcyjne mapy i planów w t. 2: *Mapy i plany Rzeczypospolitej XVII w. znajdujące się w archiwach w Sztokholmie*, t. 2: *Atlas Fryderyka Getkanta i atlas Wilhelma Thome: Utländske och Inländske Slott Städer och Fästen*, Warszawa 2011.

⁶ S. Alexandrowicz, *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego, od XV do połowy XVIII wieku*, wyd. 2, Warszawa 2012.